

Валерій Скотний, доктор філософських наук, професор, академік, ректор
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СОФІОЛОГІЯ ОСВІТИ В СМИСЛАХ СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

“Є три шляхи пізнання мудрості: міркування – найбільш благородний шлях, наслідування – це найлегший і третій – дослідний – це найважчий”.

О. Толстой

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя людини і суспільства залежить не тільки від волі і цілеспрямованих дій певних людей, які перебувають при владі, але й від законів історії, з якими подібні дії співвідносяться. Якими б перспективними продуманими не були плани перетворення соціуму, вони приречені на провал, якщо суперечать базисним особливостям епохи. Разом з тим найбільш дивні і навіть парадоксальні смислові конструкції несподівано проникають у реальність, оскільки є резонансними векторами історичного процесу. Основу цих “дивних” смислових конструкцій складає невідчужиме остаточною раціональним виміром *іраціональне*, яке постійно актуалізує енергію людського пізнання, динаміка якого визначає рівень духовного життя, у тому числі й освіти. Остання є “вищою мудрістю” (Платон), яка розкриває причини і начала людського буття. І. Кант уважав, що мудрість, яка розглядається теоретично, є пізнанням вищого блага, а якщо розглядається практично – відповідністю волі “вищому благу”. Мудрість співмірна з пізнанням, але не просто з пізнанням, а з пізнанням вищого блага. Водночас мудрість є спрямованістю волі згідно з “вищим благом” [3]. Як категорія “практичного розуму”, мудрість є необхідною складовою процесу освіти.

Питання полягає у тому, яка роль “освітньої мудрості” в характеристиці часу, де утворюється “смысловий горизонт” науки і культури – основних атрибутів прогресу цивілізації. Фіксація нових темпоральних координат дасть змогу не тільки визначити істинне становище суспільства і людини в потоці життя, але й поставити ті головні реperi, всередині яких буде здійснено подальший цивілізаційний рух. Важливим є те, що кожна епоха має свою “смыслову начинку”, властивий лише їй певний “базовий зміст”, спільний для різних соціокультурних концепцій даного часу, “світглядна парадигма”, виражена як науково,

так і художньо, – те, що, “проростаючи в освіту, літературу, мистецтво, політику, формує і моральний вектор епохи, і конкретну історичну подійність. У всякому випадку, надає їй певного формату” [10]. Кожне зі світоглядних утворень конкретизується насамперед в освіті, від якої залежить розуміння смислів епохи.

Сьогодні наше суспільство переживає хоч і складний, але достатньо цікавий період. Завершилося не тільки чергове століття, певний історичний часовий термін, а позаду – дві великі “смыслові” епохи, розуміння сутності яких ставить завдання визначити пріоритет подальшого розвитку освіти. Це, умовно кажучи, епоха “наївного позитивізму” і епоха “міфологічної свідомості”. Причому обидві епохи принципово відрізняються одна від одної.

“Наївний позитивізм” вважає, що світ наповнений істинністю: у ньому наявний світський або релігійний зміст; творчість, виражена науково або художньо, є пошуком цього змісту; розум як всеоб’ємна категорія є просвітлений; буття, історія, людина – приєднані до розумного; розв’язання проблем людини можливе за рахунок освіти і виховання. Наївність подібного позитивізму виражається вірою в послідовний лінійний прогрес, у механічне прирощування не тільки техніки, але й культури, вірою в перетворювальну силу науки і просвітницький раціоналізм, редукований поступово до прагматизму протестантських конфесій. Комплекс ідей “наївного позитивізму” утворив “гіпертрофовану техносферу сучасної цивілізації, а в гуманітарній свідомості – “естетику споживання” індустріального суспільства” [11].

Епоха “міфологічної свідомості” має повністю протилежний характер. Тут світ не містить ніякої істини, і зміст приноситься у нього наукою і мистецтвом; творчість уже не є пізнанням цього змісту, а суто особистісне, вольове його конструювання; розум, зокрема у сфері раціонального, затемнений; буття, історія, людина

є об'єктом маніпуляцій, тобто одкровення тут замінюється конструюванням, і переважаючим стосовно існуючої реальності стає свавілля: світ такий, яким я хочу його бачити. Відповідно змінюється система освіти. Дана епоха викликала до життя глобальні міфи євро-американської культури: комунізм, фашизм, демократію, котрі перетворилися в конкретні політичні системи. Дві з них, комунізм і фашизм, виявилися недовговічними, а тотальна демократія, поступово перероджуючись, перетворюється уже в наші дні у свою повну протилежність. Показово, що виникнення усіх трьох міфологем зумовлене саме волонтаристським ставленням до світу, в той же час практична реалізація їх належить швидше до сфери "наївних" просвітницьких методів та ідей. Сьогодні обидві ці великі епохи завершені. Філософія постмодернізму, що прийшла на заміну "конструктивістським" філософіям минулого, "розмонтувала" сучасний світ до повної ідеологічної безструктурності, до безформності, до світоглядного розпаду, до відсутності будь-яких зрозумілих істин. Історично це означає "смыслову пустоту". Це період часу в історії, коли одна епоха зі своїми світоглядними (науковими, соціальними, моральними і культурними) координатами повністю завершилась, а інша епоха, з іншим "смысловим змістом", розгорнута по тих же координатних вимірах, поки що не розпочалася. Головним у цей період стає беззмістовність, "сліпе ніщо", в якому стрімко "розчиняються" ідеологеми минулого і теперішнього. Період переходу – *позочасовість* – це простір "тотального деконструювання опозицій", простір світоглядного розладу, нетривкий і мінливий простір "психоделічних" сновидінь. Це стан світу, коли все можна і водночас нічого не можна, коли все є важливим і водночас ніщо не має значення, коли фантомними є всі ціннісні критерії і тому неможливо відрізнити істинне від хибного, розумне від глупоти, добро від зла [12]. В цей період особлива відповідальність лягає на освіту, система якої, побудована на вимогах сучасності, повинна зберегти загальноцивілізаційні цінності і *ствердити нові*. Освіта мусить вибудувати і ствердити імперативи, які структурують реальність, перетворюють світ із хаосу в "космос", внести в культуру життєво ствердуючі світоглядні орієнтири.

Існуюча ситуація повністю корелює з антропологічною проблемою, сутність якої полягає у виникненні нового типу людини, для якої найхарактернішою ознакою є *цілераціональна* поведінка, тобто поведінка, котра раціонально

регулюється вже не *внутрішніми* цінностями, а *зовнішньою метою*. Виникнення цього типу, згідно з *М. Вебером*, пов'язано з промисловою революцією і розповсюдженням буржуазних ринкових відносин. Це дало можливість дати йому світоглядну оцінку: "У наш час прагнення до наживи, позбавлене свого релігійно-естетичного змісту, набуває там, де воно досягає своєї найвищої свободи..., характеру невинної пристрасті, інколи близької до спортивної. Нікому не відомо, хто в майбутньому оселиться у цій колишній обителі аскези; чи виникнуть до кінця цієї грандіозної еволюції зовсім нові пророчі ідеї, чи відродяться з небувалою силою минулі уявлення та ідеали *або*, якщо не відбудеться ні того, ні другого, чи не наступить епоха механічного окостеніння, наповнена судорожними спробами людей повірити у свою значимість. Тоді ж стосовно "останніх людей" цієї культурної еволюції набудуть істини наступні слова: "Бездушні професіонали, безсердечні любителі легкого життя – і ці нікчеми вважають, що вони досягли ні для кого раніше не досяжного рівня людського розвитку" [2]. Перемогло "*або*": цілераціональна дія з аспекту поведінки особистості перетворилося в її основу і привело до виникнення іншої людини – діяча, ділка.

Це тип людини ринково-технологічної епохи, яка замінює особистість. Ця людина – носій раціональності як послідовного прагнення до свідомо і раніше поставленої мети. Вона – "розумний егоїст", для якого почуття спілкування, переживання втрачають самостійну цінність. Життєдіяльність "розумного егоїста" поступово редукується до *діяльності*, активність збуджується не стільки безпосередніми його потребами, скільки тими, що нав'язані йому в соціальних відношеннях і сприймаються розумом. Скорочуючи фазу емоційного і образно-естетичного сприйняття світу, він відразу спирається на концепти або навіть просто мітить їх знаками [7]. Якщо говорити в термінах етики – це людина без цінностей, без "душі", без "серця".

Особистість трансформується в ділка і діяча в процесі науково-технічної революції, нарощування швидкості і складності соціальних дій, опосередковування особистісних відношень речовини предметними. "Людська душа, – писав *М. Бердяєв*, – не може витримати тієї швидкості якої від неї вимагає сучасна цивілізація. Ця вимога має тенденцію перетворювати людину в машину... Технічна цивілізація за суттю своєю імперсоналістична. Вона не хоче знати особистості. Вона вимагає активності людини, але не хоче, щоб вона була особистістю" [1]. Діяч

і підприємець – продукт відчуження, аномії (Е. Дюркгейм), перетворення закритих (релігійними заповідями, моральними нормами, канонами естетики, тобто культурою) “теплих і душевних” суспільств у відкриті (вільні і холодні, “цивілізовані”) [8]. А в міру того, як людина стає ділком, діячем, культура як регулятор соціальних відношень змінюється технологією і соціотехнікою.

У філософському плані це знайшло відображення у численних уявленнях про “кінець історії”, “межах зростання” і неминучому “конфлікті цивілізацій”, які зруйнують каркас сучасного суспільства, в теоріях “смерті бога”, які ведуть до витіснення традиційних релігій новими “мобільними” сектами, і у вичерпанні національних імперативів. Звідси – відсутність позитивних соціокультурних проектів влаштування світу і – як наслідок – утяжінні високорозвинених індустріальних держав до концепції “мертвого майбутнього”. На практиці це виявляється диктатом “золотого мільярда” щодо всіх інших регіонів і силовими спробами утримати світ у межах прагматичних стандартів.

У державно-соціальному плані зміна становища людини (перетворення в “ділка”) викликана векторною хаотичністю суспільства.

Групові й особистісні інтереси більше не узгоджуються між собою через суспільний ідеал, якого або немає, або він є тільки предметом дискусій. “Броунівська складова” соціального буття починає переважати, і різноспрямовані зусилля взаємно знищуються. При цьому діяльність у всіх сферах соціуму може здійснюватися досить бурхливо, але її результативність прагне до нуля, і рух не відбувається. Водночас чітка “смыслежиттєва пустота” породжує апатію суспільства, що втратило цілепокладаючу перспективу.

У сфері культури, розпад якої якраз і свідчить про смислову вичерпаність буття, її стану відповідає мистецтво так званого “актуального напрямку”, котре є не стільки художнім одкровенням, яке виявляє сутність, скільки простим “естетичним конструюванням”, породжуваним випадковим поєднанням смислів і фактів. Реально “актуальне мистецтво” пропонує глядачеві або слухачеві не цілісний світ, а лише низку заготовок такого світу, які ще потребують осмислення [13].

Однак це не означає, що такий стан сучасності, в якій опинилася людина, є остаточною катастрофою, загибеллю культури та особистості, втратою гуманістичного і духовного виміру світу. В сучасному суспільстві поряд із

глобалізаційними проектами активізуються сили, які свідомо прагнуть “підняти” “діяча” зі сфери ринкового господарства і привести його до “норми” взагалі. Популярним стає лозунг: “Ринковою повинна бути економіка, але не суспільство”. Проте вони (ці сили) не визначають кінцевого напрямку змін, які повинні відбуватися в руслі гуманітаризації. Необхідне підключення всіх духовно-культурних важелів, апробованих людством, серед яких освіта займає одне з першочергових місць. Вона мусить стати, як уже вказувалося, не тільки знанням, але й мудрістю. Освіта як єдність розуму і софії. Поняття “мудрість” володіє не тільки практичним, але й теоретичним аспектом. І. Кант, зазначаючи, що “сама мудрість більше полягає у способі дій, ніж у знанні”, разом з тим підкреслював, що вона “все ж має потребу в науці не для того, щоб у неї вчитися, а для того, щоб ввести у вжиток її настанови і закріпити їх” [4]. Розвиваючи цю думку, німецький мислитель продовжує: “...Шлях до мудрості, щоб він був надійним, зручним і правильним, у нас, у людей, неминуче повинен йти через науку; але тільки по завершенні науки можна переконатися в тому, що вона веде до цієї мети” [6]. Саме така спрямованість освіти (а вона не може бути інакшою) дозволить подолати існуючий перехідний стан у світогляді й духовності – створити в суспільній свідомості як уявлення про майбутнє, так і впевненість у теперішньому як такому, що з часом перейде в інший якісний стан.

Висновки. Позачасовість, “перехідний стан” обов’язково будуть “пережиті”, які і попередні “смилові” епохи. Нічого унікального в теперішній ситуації немає. Все це вже було в попередніх до нас віках. Завдання освіти – ствердити майбутні перспективи людини. Саме майбутнє, незалежні його конкретної конфігурації, є тим психологічним позитивом, який гармонізує соціум. Будучи ідеалізованим очікуванням суспільства, точкою смислової конвергенції, “Богом”, про який говорить *Тейяр де Шарден* – причому не так важливо, реальним Богом чи метафоричним, – саме майбутнє, проектує себе в теперішнє, створює первісний хаос, який спонтанно народжується. Без узгодження з майбутнім будь-які дії набувають характеру випадкових [14]. Проективність освіти в майбутнє дозволяє подолати деградацію, якої чекають усі культурні і соціально-економічні проекти, якщо вони не враховуватимуть необхідності поєднання розуму з мудрістю.

1. Бердяев И.А. *Человек и машина//Вопросы философии.* – 1989. – №2. – С. 149.

МІСЦЕ І РОЛЬ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

2. Вебер М. *Избранные произведения*. – М., 1990. – С. 207.
3. Кант И. *Соч. В 6-й тт.* – М., 1965. – Т. 4. Ч. 1. – С. 439.
4. Кант И. *Соч. В 6-й тт.* – Т. 4. Ч. 1. – С. 241.
5. Кант И. *Соч. В 6-й тт.* – Т. 4. – С. 504.
6. *Там само*. – С. 477.
7. Кутырев В.А. *Человек XXI века: уходящая натура // Человек*. – 2001. – № 1. – С. 10.
8. Кутырев В.А. *Человек XXI века: уходящая натура*. – С. 11.
9. Кутырев В.А. *Духовность, экономиз и “после”: драма взаимодействия // Вопросы философии*. – 2001. – № 8. – С. 57.
10. Столяров А. *Время вне времен // Звезда*. – 2002. – № 10. – С. 138.
11. *Там само*. – С. 139.
12. *Там само*.
13. Столяров А. *Время вне времен*. – С. 140.
14. Столяров А. *Время вне времен*. – С. 141.

Володимир Ковальчук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри математики та методики викладання
математики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

МІСЦЕ І РОЛЬ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У запропонованій статті автор розглядає актуальні проблеми модернізації вітчизняної педагогічної освіти, зважаючи на важливу роль застосування новітніх освітніх технологій у справі своєчасної й адекватної підготовки молодих людей до майбутнього. Автор акцентує увагу на необхідності гармонійного поєднання об'єктивних та суб'єктивних передумов модернізації системи освіти, пристосуванні її до системних соціально-економічних змін.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до проблеми модернізації освіти слід мати на увазі дві важливі складові проблеми: модернізація освіти взагалі і модернізація педагогічної освіти. Саме на цьому наголошували й наголошують відомі і визнані вітчизняні фахівці у цій царині. Проблема значимості ефективних освітніх технологій піднімається повсякчас [1; 2; 3 та ін.]. Тут важливо мати на увазі ту обставину, що нині, в умовах ряду кризових явищ, що зачіпають і систему вітчизняної освіти, найбільш ефективними засобами розв'язання проблеми модернізації педагогічної освіти є нові організаційні ідеї, нова практика пошуку та використання внутрішніх резервів самої педагогічної системи. Слід погодитись із В. Кизимою, який стверджує: “Втрата попередніх життєвих орієнтирів, доповнювана у значній частині населення неприйняттям нових, народжує відхід від перспективних цілей, зневагу до фундаментальних знань (...), гонитву за успіхом відразу ж” [5, 36 – 37].

Професійна діяльність у педагогічній галузі як системне утворення має свою ієрархію або структурні рівні, які виникають унаслідок підвищення рівня цілей і масштабів об'єктів

діяльності, супроводжується зростанням складності професійних функцій та необхідного для їх виконання рівня рефлексії. Відтак мету даної статті автор вважає за необхідне визначити у межах дослідження основних чинників, що сприяють формуванню нових освітніх технологій.

Технологію освіти як таку слід розглядати з двох сторін, – як внутрішню та зовнішню. Технологія освіти враховує саморозгортання особистості шляхом алгоритмів самонавчання та самовиховання особистості та педагогічні технології, які мають дидактичну та виховну складові. Коли мова йде про саморозгортання особистості, то ми тут свідомо уникаємо терміна “технологія”, бо останній є продуктом суспільного наукового виробництва, а особистість це робить переважно в ірраціональній або інтуїтивній формі. Тому тут більш адекватним уявляється застосування поняття “алгоритм”, що визначає певний порядок дій, який сформувався нібито сам по собі. У вимірі особистісно орієнтованої парадигми освіти провідною є технологія самовдосконалення особистості або алгоритм, що складається теж ніби автоматично. При цьому педагогічні технології створюють умови або інформаційно-розвивальне середовище і тому виступають допоміжними.